

М. Д. Алексеєнко

Київський національний економічний університет,
м. Київ

ЗАХИСТ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ ВКЛАДНИКІВ І УЧАСНИКІВ БАНКУ

Нормальне функціонування банківської системи, підвищення довіри до неї з боку юридичних та фізичних осіб неможливі без захисту прав та інтересів засновників, акціонерів, пайовиків, учасників та інших кредиторів банку. Наголосимо, що потрібно захищати права та інтереси не лише вкладників та кредиторів банку, але і його учасників. Без захисту інтересів учасників банку не може бути мови про захист інтересів вкладників і кредиторів. Однак в економічній літературі та окремих нормативних актах наголос робиться лише на захисті вкладників і кредиторів банку, а акціонери та інші учасники банку змушені самі потурбуватися про власні інтереси, зокрема шляхом включення до статуту, інших внутрішніх документів банку необхідних норм та механізмів. Проте недостатній рівень правової та економічної освіти більшості учасників чи кредиторів банків зумовив бездумне копіювання в засновницьких та інших внутрішніх документах банків положень, зокрема законів «Про господарські товариства» та «Про банки і банківську діяльність». Окремі з цих положень були суперечливими та виявилися недостатніми, щоб запобігти порушенням інтересів інвесторів. Керівники деяких банків доповнювали внутрішні документи положеннями, які запобігали зміні контролю над банком та існуючого керівництва, а інколи встановлювали за рахунок банку (тобто усіх його власників) пільги окремим клієнтам чи учасникам (переважно керівництву чи членам колективу). Більшість таких положень не суперечила і тепер не суперечить нормам чинного законодавства, що дало змогу деяким банкам на цілком законних підставах створити перепони не лише для сторонніх потенційних інвесторів, але й для учасників та кредиторів банку. Закономірним результатом такої політики стали безконтрольність за діяльністю окремих банків з боку більшості їх учасників, погіршення результатів діяльності банків, неплатоспроможність і банкрутство деяких з них.

Зауважимо, що законодавець неодноразово вносив зміни до чинного законодавства, зокрема до законів «Про господарські

товариства» і «Про цінні папери і фондову біржу». Однак ці зміни мали переважно обмежений, косметичний характер, не були концептуально узгоджені між собою та часто, призначені усунути один недолік чи прогалину, породжували інші. На жаль, чинне сьогодні законодавство (не зважаючи на прийняття в грудні 2000 р. Закону України «Про банки і банківську діяльність») не в змозі захистити інтереси власників (особливо дрібних) від порушень з боку учасників, що беруть істотну участь у роботі банку, і навіть останніх від керівництва банку чи власників контрольних пакетів акцій (часток).

Висновок є очевидним — необхідно прийняти окремі законодавчі акти про акціонерні товариства і товариства з обмеженою відповідальністю (ці дві організаційно-правові форми є найпоширенішими серед суб'єктів, включаючи банки), а також законодавчо чіткіше визначити порядок створення і функціонування кооперативних банків.

Прийняття зазначених законодавчих актів має детально врегулювати всі суттєві аспекти діяльності товариств, включаючи захист прав акціонерів та інших учасників, розподіл компетенції та відповідальності між органами товариств, організацію їх взаємодії тощо. Важливо надійно захистити права учасників товариств, зробити ці права максимально чіткими, щоб вони не залежали від кількості придбаних акцій (часток) або своїх особистих стосунків з керівними органами чи власниками контрольного пакета акцій (часток), тобто щоб учасник зміг реально скористатися своїми правами. Зауважимо, що всі учасники вклали в банк свої грошові кошти і відповідно зазнають ризику їхньої втрати в разі банкрутства банку. Тому несправедливим є повне усунення дрібних учасників від формування органів управління та від контролю за діяльністю банку. Так, Законом України «Про банки і банківську діяльність» передбачено, що право призначення і звільнення голови та членів правління (ради директорів) банку належить до компетенції спостережної ради банку. На наш погляд, доцільною є пропозиція віднесення до компетенції загальних зборів учасників прийняття рішення про призначення і звільнення голови та членів правління банку. Крім того, проблема участі дрібних учасників у контролі за діяльністю банку має розв'язуватись шляхом установлення та дотримання вимог стосовно розкриття банками інформації про фінансово-господарську діяльність і забезпечення представництва дрібних акціонерів у складі спостережної ради.

Логічною видається пропозиція законодавчого врегулювання не лише повноважень, але й відповідальності між органами управління банком. Учасників банку цікавить кінцевий результат його діяльності, турбує факт утрати своїх грошових коштів і не дуже турбує, з чиєї вини вони їх втратили. Тому правління (рада директорів) банку має завжди нести конкретну відповідальність за все, що було (або не було) ним зроблено перед спостережною радою. Остання теж має відповідати перед учасниками банку за неналежну діяльність призначеного нею виконавчого органу та/або безконтрольність за його діяльністю.

У нинішніх економічних умовах необхідно створити механізм уникнення ситуації, коли банк потрапляє в скрутне становище і не може з нього вийти із «старими» учасниками і керівниками виконавчого органу, протягом тривалого строку має недоліки у фінансово-господарській діяльності. Тому мають бути створені умови, коли особа чи кілька осіб, які мають необхідні грошові кошти і бажають отримати контроль над банком, мали б можливість без штучних перешкод придбати в учасників пакет акцій (частки), що дасть змогу істотно впливати на діяльність і управління банком. Унаслідок упровадження механізму оперативного переходу банку під контроль нових учасників у виграші залишаться всі: і держава, яка отримуватиме податки; і старі учасники (акціонери, пайовики), яким вдасться уникнути знецінення чи навіть утрати своїх коштів; і працівники банку, більшість з яких збереже робочі місця; і банківські наглядові органи, у яких зменшиться кількість проблем при роботі з такими банками; і «нові» учасники, яким скоріше і дешевше придбати контроль за діючим банком, ніж займатися створенням і реєстрацією нового. Зрештою виграє банківська система в цілому та підвищиться довіра до неї з боку інвесторів.

В економічній літературі, незалежно від її конкретного теоретичного спрямування, відзначається, що в сучасних умовах не всі завдання, які стоять перед економікою, можна вирішити через механізм ринкового саморегулювання, необхідно використовувати також механізм державного регулювання. Ці механізми мають органічно доповнювати один одного, сприяючи подальшому соціально-економічному розвитку країни.

Для реалізації свого впливу на банківську систему держава використовує відповідні заходи. За сферою впливу на банки ці заходи можна розділити на економічні та організаційні.

Заходи економічного впливу зводяться до використання економічних інструментів, які безпосередньо або опосередковано

впливають на порядок створення, функціонування та реорганізацію або ліквідацію банків. До них можна віднести, зокрема, економічні нормативи, що регламентують діяльність банків, податки, інструменти грошово-кредитної політики.

Організаційні інструменти використовуються в тих випадках, коли економічні інструменти не можуть дати бажаного результату взагалі чи він настане із запізненням. Іноді організаційні інструменти використовуються з метою підвищення дієвості економічних інструментів чи у зв'язку з неможливістю їх оперативного застосування. До таких інструментів можна віднести встановлення вимог та обмежень щодо діяльності банків, реєстрацію банків та ліцензування їх діяльності, регулювання та нагляд за діяльністю банків, призначення тимчасової адміністрації та ліквідацію банків тощо. Організаційні інструменти, як правило, безпосередньо впливають на банківську діяльність взагалі та фінансові результати зокрема. Тому організаційні інструменти потребують обережного та виваженого підходу до їх застосування.

З огляду на час застосування заходів впливу вони поділяються на превентивні і протекційні.

Превентивні заходи застосовуються для уникнення можливих, тобто прогнозних, негативних наслідків від тієї чи іншої економічної ситуації. До превентивних заходів, зокрема, належать:

- обмеження щодо діяльності банків (наприклад, на діяльність у сфері матеріального виробництва, торгівлі (за винятком реалізації пам'ятних, ювілейних і інвестиційних монет) та страхування, крім виконання функцій страхового посередника; на нерухомість, яка може бути у власності банку; на прями інвестиції банків);

- вимоги до учасників банку, ураховуючи осіб, що беруть істотну участь у роботі банку;

- вимоги щодо джерел, розміру, складу, формування і використання власного капіталу банку, а також адекватності капіталу;

- вимоги щодо диверсифікації банківських ризиків;

- ліцензування діяльності банків.

Протекційні заходи застосовуються для захисту від уже існуючих, класифікованих банківських ризиків та недоліків, які можуть спричинити неплатоспроможність, збитки, банкрутство банку. До протекційних заходів, зокрема, належить:

- 3 резервування банками частини залучених ними коштів;

- 3 рефінансування банків центральним банком;

3 формування банками резервів для покриття можливих збитків за всіма статтями активів та позабалансовими зобов'язаннями;

3 створення і функціонування систем страхування банківських вкладів;

3 нагляд за діяльністю банків.

Успішне державне регулювання вітчизняної банківської системи передбачає участь у ньому різних установ, наділених відповідними повноваженнями: центральний банк, податкові органи, Державний комітет з цінних паперів і фондового ринку, Антимонопольний комітет тощо. У більшості ринкових економік державне регулювання банківської системи покладають на центральний банк. В Україні регулювання банківської діяльності здійснює Національний банк України, на який покладено також функцію нагляду за діяльністю банків.

В економічній літературі терміни «регулювання банківської діяльності» та «нагляд за діяльністю банків» цілком слушно часто вживають поруч, оскільки вони характеризують взаємозв'язані та взаємодоповнювальні види діяльності. Однак це, на нашу думку, не дає підстав змішувати зазначені терміни, характеризуючи, наприклад, нагляд як складову частину системи регулювання банківської діяльності. Виходячи з того, що під регулюванням розуміють керування чимось, підкоряючи його відповідним правилам, певній системі, можна зробити висновок, що під регулюванням банківської діяльності слід розуміти насамперед створення відповідної нормативно-правової бази. По-перше, це розроблення та ухвалення законів, що регламентують діяльність банків. По-друге, ухвалення відповідними уповноваженими державою установами нормативних актів, які базуються на чинному законодавстві і конкретизують та/або роз'яснюють його основні положення.

Під банківським наглядом розуміють насамперед контроль за дотриманням банками в процесі їх діяльності чинного законодавства і встановлених норм та нормативів. Зауважимо, що нагляд здійснюється на різних стадіях функціонування банків, а саме: створення нових банків та їхніх установ; діяльності банків; реорганізації та ліквідації банків.

Взагалі види заходів впливу на банки тісно переплітаються, вони взаємопов'язані і взаємозумовлені, проте, безперечно, на ресурсну базу банків найістотніше впливають протекційні заходи, причому економічного характеру. У цих заходах впливу найдієвішими є резервування банками частини залучених ними

коштів, формування банками резервів для покриття можливих збитків за всіма статтями активів та позабалансовими зобов'язаннями, створення і функціонування систем страхування банківських вкладів. Ефективне використання НБУ цих та інших заходів, удосконалення механізмів їх реалізації сприятиме, на нашу думку, поліпшенню фінансової стійкості банків та підвищенню довіри вкладників, учасників та кредиторів до банківської системи.

Н. П. Бондар

Київський національний економічний університет,
м. Київ

РОЗВИТОК СИСТЕМИ ГАРАНТУВАННЯ ВКЛАДІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ У СВІТЛІ СВІТОВОГО ДОСВІДУ

Заощадження домашніх господарств є значним і ще практично не реалізованим ресурсом. У країнах з розвинутою ринковою економікою чверть національних заощаджень формується саме за рахунок заощаджень громадян. Участь фізичних осіб в інвестиційних процесах в Україні характеризується гранично низьким рівнем. Однією з причин цього явища є значна недовіра до інститутів заощадження — до банківської системи та небанківських фінансово-кредитних установ. Тому в сучасних умовах особливого значення набувають питання, пов'язані із системою гарантування вкладів, основною метою якої є забезпечення сталості банківської системи та грошового обігу.

Проблему гарантування вкладів, безумовно, слід вирішувати шляхом створення повноцінного страхового фонду в масштабах банківської системи в цілому.

Вимоги щодо страхування депозитів найточніше сформульовано у відповідних директивах Європейського союзу. Тож, детальніше проаналізуємо відповідність української системи гарантування вкладів фізичних осіб цим вимогам, поміркуємо над можливими шляхами посилення захисту інтересів вкладників. Для цього розглянемо деякі аспекти становлення та розвитку системи страхування депозитів в Україні у світлі світового досвіду.

Передусім слід визначитися з колом грошово-кредитних установ, депозити яких підлягають страхуванню. Нині в більшості країн (зокрема Євросоюзу) страхування поширюється